

**POGLED NA LJUDSKI RAD I OBAVEZE KROZ PRIZMU
RODNO OBILJEŽENE FRAZELOGIJE
HRVATSKOGA I RUSKOG JEZIKA¹**

Anita Hrnjak

Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

Key words: gender-marked phraseology, work, obligation, gender stereotypes, gender-based roles, Croatian language, Russian language

Summary: The article discusses Croatian and Russian gender-marked idioms that describe human work and obligations in order to show how this part of phraseology reflects conceptions of work affected by gender stereotypes and the idea of gender-based working roles. Analyzed idioms illustrate certain gender-based differences in attitudes towards work and obligations, but also confirm that work is considered to be highly valued and appreciated part of human life regardless of these differences. Work is viewed as an activity that provides financial safety as well as a mean of self-realization, while hard work and work without adequate compensation has a distinctive negative connotation.

Ključne riječi: rodno obilježena frazeologija, rad, obaveza, rodni stereotipi, rodne uloge, hrvatski jezik, ruski jezik

Sažetak: Članak analizira hrvatske i ruske rodno obilježene frazeme koji se odnose na čovjekov rad i obaveze s ciljem da se prikaže kako se u ovom segmentu frazeologije očituju predodžbe o radu povezane s rodnim stereotipima i shvaćanjem o postojanju rodnih uloga u podjeli rada. Analizirani korpus frazema ilustrira određene rodne razlike u poimanju rada i obaveza, ali i potvrđuje da se rad u ruskoj i hrvatskoj kulturi, bez obzira na rodne razlike, u osnovi visoko ocjenjuje i vrednuje kao djelatnost pomoću koje čovjek osigurava svoju egzistenciju i ostvaruje vlastiti duhovni potencijal. Pritom se ipak negativno ocjenjuje težak, prisilan rad ili rad koji ne ispunjava čovjeka i ne donosi mu adekvatnu materijalnu naknadu.

¹ Ovaj članak nastao je u okviru rada na projektu *Application of phraseological theory in phraseography (4054)* koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

1. Uvod

Ljudski rad je djelatnost koja čovjeka određuje kao duhovno, intelektualno i društveno biće. Tijekom evolucije rad je omogućio čovječanstvu da se razvije i da podvrgne svijet oko sebe vlastitim interesima te je kao takav neizostavan i važan dio čovjekova života. Iako se kroz povijest odnos čovjeka prema radu mijenjao, danas je uvriježeno shvaćanje da je čovjekovo pravo na rad, slobodan izbor zanimanja i pravedne uvjete rada jedno od temeljnih ljudskih prava. Stoga je logično da se čovjekovo viđenje rada i njegov odnos prema radu te sa njim povezanim obavezama očituje na različitim razinama jezika, pa tako i u frazeologiji.

Cilj ovoga rada je analizirati rodno obilježene frazeme² koji se odnose na rad i obaveze te istražiti na koji se način u rodno obilježenom dijelu frazeologije hrvatskoga i ruskog jezika očituju predodžbe o ljudskom radu i obavezama povezane s rodnim stereotipima i utemeljene na shvaćanju o postojanju rodnih uloga. Pod rodnim se ulogama pritom podrazumijevaju društveno-kulturno uvjetovana tipično muška ili ženska ponašanja i interesi, među kojima je i podjela na „muške“ i „ženske“ uloge u svijetu rada.

1.1. Koncept RAD u ruskom i hrvatskom jeziku i kulturi

Dok u hrvatskoj lingvistici nije značajnije zastupljen lingvokulturološki pristup kulturnim konceptima i zasad ne postoji sustavno znanstveno istraživanje koncepta RAD, u ruskom jezikoslovlju isti je koncept predmet niza znanstvenih radova, poglavito onih koji su teoretski utemeljeni na principima lingvokulturologije (Tokarev, 2003, Černova, 2005, Gonnova, 2005, Wilk, 2013). Pritom svi autori ističu pozitivno aksiološko značenje rada kao djelatnosti pomoću koje čovjek osigurava svoju egzistenciju i ostvaruje vlastiti duhovni potencijal, za razliku od besposličarenja i lijenosti koji su u ruskoj jezičnoj slici svijeta vrlo negativno obilježeni. Dijelovi navedenih znanstvenih radova posvećeni su i frazeološkoj razini jezika, ali postoje i isključivo frazeološki radovi koji razmatraju kako se rad i čovjekov odnos prema radu konceptualiziraju u ruskoj frazeologiji (Poljakova, 2008, Bagautdinova, 2006, Gajdarova, 2010, Jusupova, 2011). U njima je potvrđeno postojanje velikog broja frazema koji iz različitih aspekata karakteriziraju čovjekov rad i s njima povezanih frazema koji se odnose na lijenost i ne-

² Pod rodno obilježenim frazemima podrazumijevaju se frazemi koji su u upotrebi u potpunosti ili barem djelomično ograničeni s obzirom na spol referenta, tj. odnose se isključivo ili češće na ženu ili muškarca.

rad. Pritom po brojnosti prevladavaju frazemi koji se odnose na težak, iscrpljujući rad (*работать до потери пульса, работать (трудиться) до седьмого пота, нажить своим потом, египетский труд* itd.) i besposličarenje (*лодыря гонять, плевать в потолок, считать ворон, слоны слоняты, бить баклуши, сидеть сложа руки* itd.). Većina autora svjedoči o utemeljenosti zaključaka lingvokulturoloških istraživanja koncepta RAD naglašavajući kako se i u ruskoj frazeologiji odražavaju stereotipi i ustaljene predodžbe o visokoj vrijednosti ljudskoga rada i marljivosti kao fenomena koji oplemenjuju čovjeka, osiguravaju mu egzistenciju i omogućavaju blagostanje te negativan i prezriv odnos prema lijenosti, nemarnom odnosu prema radu i obavezama, besposlenosti. I u hrvatskoj frazeologiji očigledan je negativan odnos prema lijenosti i neradu o čemu svjedoče brojni frazemi (*dići sve četiri u zrak, krasti bogu (od boga) dane, čuvati hladovinu, prodavati zjake* itd.) koje obilježava raspon konotacija od neodobravanja, omalovažavanja do ironije (Fink, Turk, 2003: 256).

2. Rodno obilježeni frazemi koji se odnose na rad i obaveze

Hrvatski i ruski rodno obilježeni frazemi koji se odnose na rad i obaveze ne pokazuju samo na koji se način u dvama jezicima očituju opće predodžbe o ljudskom radu i obavezama, već svjedoče i o načinu na koji se te predodžbe povezuju s rodnim stereotipima i poimanjem rodnih uloga žena i muškaraca.

Frazemi koji će biti analizirani u ovome radu mogu se podijeliti u tri osnovne podskupine: frazemi koji opisuju odnos čovjeka prema radu i obavezama, frazemi koji se odnose na karakteristike čovjekova rada te frazemi kojima se imenuju konkretna zanimanja.

2.1. Frazemi kojima se opisuje odnos prema radu i obavezama

U Tablici br. 1. prikazani su hrvatski i ruski frazemi kojima je zajedničko da opisuju čovjekov odnos prema radu i obavezama. Riječ je o frazemima koji se u upotrebi isključivo ili češće odnose na referenta jednog od dvaju spolova, a podijeljeni su prema odrednici koja pobliže upućuje na njihovo frazeološko značenje.

Tablica br. 1.

Frazemi kojima se opisuje odnos prema radu i obavezama		
Značenjska odrednica	Žena kao referent	Muškarac kao referent
Lakomislen odnos prema radu i/ili obavezama	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>попрыгунья стрекоза</i> ▪ <i>порхать (летать) по жизни как бабочка (мотылёк)</i> 	
Bezбриžan, lagodan život	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>živjeti kao grofica</i> ▪ <i>živjeti kao kraljica</i> ▪ <i>жить как королева</i> ▪ <i>жить как царица</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>živjeti kao beg</i> ▪ <i>živjeti kao car</i> ▪ <i>živjeti kao grof</i> ▪ <i>živjeti kao kralj</i> ▪ <i>živjeti kao lord</i> ▪ <i>živjeti kao paša</i> ▪ <i>жить как барин</i> ▪ <i>жить как барон</i> ▪ <i>жить как король</i> ▪ <i>жить как набоб</i> ▪ <i>жить как пан</i> ▪ <i>жить как паша</i> ▪ <i>жить как <турецкий> султан</i>
Gotovanstvo		<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>kao bik na gmajni [živjeti, ponašati se itd.]</i>

Ruski frazemi *попрыгунья стрекоза* i *порхать (летать) по жизни как бабочка (мотылёк)* u upotrebi se najčešće odnose na osobu ženskog spola koja zbog svoje lakomislenosti isprazno i bezbrižno provodi vrijeme zanemarujući i izbjegavajući posao i obaveze. Prvi od njih, *попрыгунья стрекоза*, odnosi se na poznatu basnu I. Krilova „Стрекоза и муравей“. U njoj lakomisleni vilin konjic provodi ljeto zabavljajući se i pjevajući dok se vrijedni mrav priprema za zimu. Na kraju basne vilin konjic biva prisiljen moliti za hranu i pomoć mrava kako bi preživio zimu, ali mrav ga odbija uz pouku da ne valja živjeti odviše bezbrižno i samo za danas, ne razmišljajući o tome što nosi budućnost. Frazem *порхать (летать) <по жизни> как бабочка (мотылёк)* odnosi se na lakomislenu, bezbrižnu ženu, često nepostojanu u svojim interesima i onome čime se bavi. Utemeljen je na

usporedbi s leptirom koji bezbrižno leprša od cvijeta do cvijeta ili noćnim leptirom koji često stradava privučen blještavim svjetlom plamena. Oba frazema koriste se s negativnom konotacijom i ironičnim prizvukom.

Niz poredbenih frazema obaju jezika odnosi se na lagodan, raskošan i bezbrižan život u kojem nema mjesta brigama o egzistencijalnim problemima, a pritom se zamjetno veći broj takvih frazema odnosi na muškarca kao referenta. Na ženu kao referenta odnose se frazemi *živjeti kao grofica*, *živjeti kao kraljica*, *жить как королева* i *жить как царица*. Frazemi su utemeljeni na usporedbi bezbrižnog života koji je osiguran kraljicama, caricama i groficama, pripadnicama visokih aristokratskih slojeva koji svoj povlašteni status duguju aristokratskom porijeklu. Iako u suvremenom svijetu aristokratska titula ne podrazumijeva nužno i raskošan život, u naivnoj slici svijeta još uvijek je čvrsto ukorijenjena slika nekadašnjeg raskošnog dvorskog života aristokracije. Podskupina frazema koja opisuje takav život muškarca znatno je brojnija, ali i u njima se lagodan, raskošan i bezbrižan život čovjeka koji ne mora brinuti o egzistencijalnim problemima opisuje nizom poredbenih frazema utemeljenih na usporedbi s bezbrižnim životom pripadnika viših, povlaštenih društvenih slojeva. Značenje im proizlazi iz stereotipne predodžbe o raskošnom, lagodnom životu plemića i dostojanstvenika u vremenima kada je mali broj pripadnika visokih društvenih slojeva vodio život u velikom izobilju i blagostanju. Hrvatski frazem živjeti kao grof temelji se na usporedbi bogatog muškarca koji vodi lagodan život s pripadnikom najvišeg plemstva budući da leksem *grof* predstavlja visoki plemićki naslov koji je uvriježen u zemljama sa značajnim utjecajem njemačkog jezika. U ruskome jeziku njemu bi prema sastavu najviše odgovarali frazemi *жить как барин* i *жить как барон*. Leksem *барин* odnosi se na vlastelina zemljoposjednika, a *барон* predstavlja viši plemićki naslov. U hrvatskom jeziku kao C-dio usporedbe u ovoj se podskupini frazema pojavljuje i leksem *lord*, naslov pripadnika višeg plemstva ili uglednih osoba u Engleskoj. Ruski frazem *жить как король* i hrvatski *živjeti kao kralj* u usporedbu uvode naslov kralja, najviši nasljedni naslov vladara u državama uređenima kao monarhije, a hrvatski frazem *živjeti kao car* uspoređuje bogat i lagodan život muškarca s životom cara, nositelja najvišeg vladarskog naslova u državama uređenima kao carevine. Frazem *жить как набоб* utemeljen je na pomalo neočekivanoj usporedbi s indijskim plemićem. Naime, leksem *набоб* odnosi se na naslov bogatih muslimanskih aristokrata u Indiji, ali u suvremenom ruskom jeziku koristi se prije svega u prenesenom značenju kao podrugljivi naziv za čovjeka koji se brzo obogatio, pa stoga i cijeli frazem poprima pomalo ironičan prizvuk. Plemićki i vladarski naslovi

karakteristični za zemlje islamskog svijeta pojavljuju se u preostalim frazemima ove podskupine. U hrvatskom frazemu *živjeti kao beg* u usporedbi se pojavljuje plemićki naslov koji se povezuje s Osmanskim carstvom, a naslov koji su dobivali visoki vojni i civilni dostojanstvenici u Osmanskom carstvu pojavljuje se i u hrvatskom i u ruskom frazemu: *živjeti kao paša*, *жить как паша*. Frazem *жить как <турецкий> султан* uspoređuje lagodan i raskošan život sa životom kakav vode vladari u nekim islamskim zemljama, dok fakultativna sastavnica precizira sliku u dubinskoj strukturi frazema upućujući na turskog sultana. Uz ruske frazeme *жить как паша* i *жить как <турецкий> султан* navodi se da se njima opisuje život pun užitaka, raskošan život muškarca koji je najčešće okružen mnoštvom lijepih žena. Taj dodatni element značenja proizlazi iz ustaljene predodžbe o običaju mnogoženstva prisutnom u naroda islamske vjeroispovijesti. U ruskom frazemu *жить как пан* vidljiv je utjecaj poljskog jezika. U njegovom sastavu nalazimo leksem *пан*, posuđenicu iz poljskog koja je na leksičkoj razini ruskog jezika prilično rijetka u upotrebi, a odnosi se na naslov poljskog vlastelina ili u prenesenom značenju na bogatog čovjeka, gospodara.

Hrvatski frazem *kao bik na gmajni* [živjeti, ponašati se itd.] upotrebljava se s vrlo negativnom konotacijom, najčešće kada se govori o muškarcu koji živi gotovanski, komotno, uglavnom na račun tuđeg rada i truda. Pozadinska slika iza ovog frazema prosječnom je govorniku hrvatskog jezika prilično nejasna, poglavito zbog toga što se u frazeološkom sastavu pojavljuje germanizam *gmajna* (prema njem. *Gemeine*) koji se odnosi na zajednički općinski pašnjak. Riječ je o arhaizmu koji se u hrvatskom jeziku susreće uglavnom u sastavu analiziranog frazema, a leksem je ujedno i regionalno ograničen u upotrebi, prije svega na kontinentalni dio Hrvatske. U frazemu se muškarac koji živi parazitskim životom uspoređuje s bikom, životinjom koja se, za razliku od vola, uškopljenog mužjaka iste životinjske vrste, uopće ne povezuje s radom, već se smatra utjelovljenjem snage, zdravlja i muškog principa. Za povezivanje pozadinske slike sa značenjem frazema najvažnija je ipak druga, imenička sastavnica koja se odnosi na zajedničku zemlju koja predstavlja javno dobro, pašnjak kojim se mogu koristiti svi, bez obzira na trud uložen u njegovo obrađivanje (Fink-Arsovski, 2011: 296).

2.2. Frazemi koji se odnose na karakteristike čovjekova rada

U Tablici br. 2. prikazuju se hrvatski i ruski frazemi kojima se opisuju karakteristike čovjekova rada. Podijeljeni su prema odrednici koja konkre-

tizira njihovo frazeološko značenje te ovisno o tome odnose li se isključivo ili češće na referenta ženskog ili muškog spola.

Tablica br. 2.

Frazemi koji se odnose na karakteristike čovjekova rada		
Značenjska odrednica	Žena kao referent	Muškarac kao referent
Obavljanje beznačajnih poslova	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>девушка (девочка) на побегушках</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>mali od palube</i> ▪ <i>mali od kužine</i> ▪ <i>мальчик на побегушках</i>
Težak i/ili prisilan rad	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>ломовая лошадь</i> ▪ <i>работать (вкалывать, пахать) как ломовая лошадь</i> ▪ <i>работать как невольница</i> ▪ <i>работать как прислуга</i> ▪ <i>работать (трудиться, вкалывать) как раба</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>работать (трудиться, вкалывать) как раб</i>

Frazemi prve podskupine odnose se na osobu koja nema jasno određeno zaduženje već obavlja najrazličitije poslove, najčešće beznačajne ili takve koje nitko drugi ne želi ili ne stigne obaviti.³ Na ženu koja obavlja različite, često beznačajne poslove u ruskom se jeziku odnosi frazem *девушка на побегушках*. Imenička sastavnica *девушка* i varijantna sastavnica *девочка* pritom upućuju na rodnu ograničenost frazema u upotrebi, a ujedno pridonose negativnoj konotaciji u kojoj se frazem koristi. Naime, frazem se upotrebljava bez ograničenja u odnosu na dob osobe na koju se odnosi, a leksemi *девушка* i *девочка* aludiraju na mladost i neiskustvo zbog kojih se takva žena može baviti samo beznačajnim poslovima. Nekrotizam *на побегушках* govori da osoba na koju se frazem odnosi obavlja svoje zadatke u žurbi, trčeći (Fink, 2005: 135). Pri opisu muškarca koji nema točno određenog zadatka, pa obavlja različite, često beznačajne poslove, u ruskom se jeziku koristi frazem *мальчик на побегушках* utemeljen na

3 U hrvatskom jeziku u istom se značenju koristi i frazem *djevojka (Katica) za sve*, ali je riječ o frazemu koji nije rodno ograničen u upotrebi.

sličnoj pozadinskoj slici. Zajednički im je nekrotizam на побегушках, a ime-nička sastavnica мальчик kao dio frazema također upućuje na podrugljivu konotaciju frazema s obzirom na to da se koristi bez ograničenja u odnosu na dob referenta. Hrvatski frazemi *mali od palube* i *mali od kužine* upotrebljavaju se najčešće za referenta muškog spola, a oba frazema proizlaze iz hrvatskog pomorskog nazivlja i žargonskih naziva za člana posade broda koji jedini nije imao točno određenu dužnost već je po potrebi radio sve što mu se naredi.⁴ Naziv *mali* koristio se za dječake od 10 do 15 godina, članove posade koji su služili na brodovima kao svojevrsni mornarski šegrti s ciljem da jednog dana postanu iskusni pomorci ili pomorski trgovci. Kao član posade mali jedini nije imao točno određenu dužnost, a njegove su se obveze kretale u šarolikom rasponu od pranja posuđa i guljenja krumpira, preko pospremanja kabina drugih članova posude i kuhanja kave, pa sve do pranja palube, donošenja ugljena i dizanja jedara. S vremenom su se u upotrebi ustalile sintagme kojima se ukazivalo na njegove različite dužnosti: *mali od foguna* (usp. španj. fogón – kuhinja), *mali od kužine* (usp. tal. cucina, španj. cocina – kuhinja), *mali od kamare* (usp. tal. camera – soba), *mali od makine* (usp. tal. machina, španj. máquina – stroj), *mali od koverte* (kuverte) (usp. tal. coperta, španj. cubierta – paluba) i sl. (Vidović, 1984: 268-275). Najvažniji poticaj frazeologizaciji ovih dvaju pomorskih termina i njihovoj upotrebi s frazeološkim značenjem predstavlja znanje govornika o tome da je mali na brodu zadužen za najrazličitije poslove koje je neophodno obaviti da bi brod plovio, ali ih je na neki način ispod časti obavljati ostalim više rangiranim članovima posade. Riječ je o osobi koja svima mora biti stalno i bez pogovora na usluzi, a u radovima o hrvatskom pomorskom nazivlju često se ističe da su brodski mali nerijetko bili meta za psihičko maltretiranje i grubo fizičko kažnjavanje od strane ostalih članova posade (Vidović 1984: 270). Ironični prizvuk s kojim se oni često koriste možemo povezati prije svega s poimeničenim pridjevom *mali* kao sastavnicom koja ukazuje na podcjenjivački odnos prema odrasloj osobi kojoj se obraćaju kao djetetu.

Druga podskupina frazema odnosi se na osobu koja mnogo i teško radi. Frazemi *работать как прислуга*, *работать как невольница* i *работать (трудиться, вкалывать) как раба* u upotrebi se češće odnose na ženu koja radi mnogo, bavi se teškim i prljavim poslovima i često je pritom ugnjetavana i prisiljena na takav način rada. Svi su utemeljeni na usporedbi s osobama koje su na neki način prisiljene na težak rad i nemaju mogućnosti izabrati drugačije uvjete rada: sa služavkom, zarobljenicom i ropkinjom. Frazemi *ломовая лошадь* i *работать (вкалывать, пахать) как ломовая лошадь*

4 Ova dva frazema imaju i drugo frazeološko značenje koje nije povezano s temom ovoga rada. Navedeni frazemi mogu se odnositi i na muškarca niskog društvenog statusa ili beznačajnog položaja u određenoj društvenoj ili profesionalnoj skupini.

odnose se na ženu koja se bavi teškim poslom kakav iziskuje velike tjelesne ili psihičke napore i zahtijeva mnogo truda, odricanja, ustrajnosti i izdržljivosti. U njihovoj pozadini nalazimo sliku konja koji se u naivnoj slici svijeta simbolički povezuje s marljivošću, izdržljivošću, energijom i snagom, a pridjevska komponenta *ломовая* ukazuje na to da se radi o konju koji je predodređen za teške fizičke napore i prijevoz teških tereta. Oba frazema u upotrebi se vrlo često odnose na ženu koja ima zahtjevan posao, a usto pokušava uskladiti svoje profesionalne obaveze s ulogom majke i domaćice na kojoj je sav teret roditeljskih i kućanskih obaveza (BFSRJ: 366-367). Za razliku od brojne podskupine frazema koji opisuju težak i/ili prisilan rad žene, u analiziranom korpusu nalazimo samo jedan ruski frazem sličnog značenja koji se odnosi na muškarca. Frazem *работать (трудиться, вкалывать) как раб* u upotrebi se odnosi isključivo na referenta muškog spola, a svojim značenjem upućuje na muškarca koji mnogo i teško radi, često se bavi poslovima koje nitko ne želi obavljati i pritom je ugnjetavan i prisiljen na takav način rada. Riječ je o frazemu utemeljenom na usporedbi s robom, osobom prema kojoj se u robovlasničkom društvu okrutno postupa i koja nema mogućnosti izabrati drugačije uvjete rada.

2.3. Frazemi kojima se imenuju zanimanja

U Tablici br. 3. nalaze se hrvatski i ruski frazemi kojima se imenuju zanimanja. Riječ je o frazemima koji su u upotrebi ograničeni na referenta određenog spola jer se odnose na tipično „ženska“ ili „muška“ zanimanja, a raspoređeni su prema značenjskoj odrednici koja ih konkretizira.

Najmnogobrojnija podskupina frazema povezana je s prostitucijom, fenomenom koji bez obzira na stigmatu moralne i društvene neprihvatljivosti prati čovječanstvo od samih njegovih početaka. Žene koje prodaju seksualne usluge radi novca ili drugih usluga uglavnom su tabuizirani segment društva, a postoje od najstarijih civilizacija do danas. Činjenica da je prostitucija postojala u dalekoj prošlosti odražava se u hrvatskom i ruskom jeziku u ustaljenim sintagmama kojima se prostitucija naziva najstarijim zanatom ili najstarijom profesijom na svijetu. U ruskome jeziku ova se činjenica ogleda i u frazemu *представительница древнейшей профессии* koji se upotrebljava kao šaljiv i ironičan naziv za prostitutku. Frazem *жрица Венеры* također se prema slici u dubinskoj strukturi može povezati s postojanjem prostitucije u drevnoj rimskoj kulturi. Zanimljivo je da se ovaj frazem odnosi na poseban oblik prostitucije, takozvanu sakralnu prostituciju, povezanu u drevnom Rimu s kultom Venere, boginje ljepote, ljubavi, plodnosti i spolnosti. Dio toga kulta činile su hramske bludnice, žene s kojima su muškarci u hramu Venere stupali

u spolne odnose shvaćene kao vjerski obred plodnosti (Rebić, 1992: 12). U suvremenom ruskom jeziku ovaj je frazem rjeđe u upotrebi i vezuje se uz visoki, književni stil. Hrvatski frazem *žena lakog (sumnjivog) morala* i ruski *женщина лёгкого поведения* utemeljeni su na shvaćanju o nemoralnosti i grešnosti prostitutke koja prodaje svoje tijelo i ne živi u skladu s kršćanskim i javnim moralom.

Tablica br. 3.

Frazemi kojima se imenuju zanimanja		
Značenjska odrednica	Žena kao referent	Muškarac kao referent
Prostitutka	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i> eskort-dama</i> ▪ <i> prijateljica noći</i> ▪ <i> žena lakog (sumnjivog) morala</i> ▪ <i> дама из Амстердама</i> ▪ <i> дама полусвета</i> ▪ <i> дама с камелиями</i> ▪ <i> женщина лёгкого поведения</i> ▪ <i> жрица Венеры</i> ▪ <i> ночная бабочка</i> ▪ <i> представительница древнейшей профессии</i> ▪ <i> эскорт-девушка</i> ▪ <i> эскорт-дама</i> 	
„Muški“ posao	▪ <i> мужик в юбке</i>	
Predstavnici gradske vlasti		<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i> gradski oci</i> ▪ <i> отцы города</i>
Vojnici plaćenici		<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i> psi rata</i> ▪ <i> дикие гуси</i> ▪ <i> псы войны</i> ▪ <i> солдаты удачи</i>
Iskusan pomorac		<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i> <stari> morski vuk</i> ▪ <i> морской волк</i>
Tajni agent i/ili plaćeni ubojica		▪ <i> рыцарь плаща и кинжала</i>

Prostitucija se u naivnoj slici svijeta povezuje s noći i tamom s obzirom na to da je riječ o profesiji koja je kroz povijest uglavnom bila nelegalna i žene su se njome bavile najčešće pod okriljem noći. Takvu predodžbu nalazimo u pozadini hrvatskog frazema *prijateljica noći* i ruskog *ночная бабочка*. U ruskom se frazemu prostitutka metaforički poistovjećuje s noćnim leptirom, insektom koji je aktivan isključivo noću. Ruske frazeme *дама полусвета* i *дама с камелиями* možemo povezati s književnim stvaralaštvom A. Dumasa sina. Sam Dumas smatrao se autorom sintagme *demi-monde* koja se po njegovu mišljenju trebala odnositi na svijet tragično posmrulih žena sklonih nemoralnom ponašanju iz ljubavi. Ruski leksem *полусвет* prijevod je te sintagme kao naslova jedne od njegovih drama. U ruskome jeziku upotrebljava se za svijet kurtizana i prostitutki, a pojavljuje se najčešće u frazemu *дама полусвета* (Serov, 2005: 605). Istome književniku ruski jezik duguje i frazem *дама с камелиями* koji se javlja kao ruski prijevod naslova njegova romana i drame „Le dame aux camelias“, djela u kojima se kao glavna junakinja pojavljuje prostitutka koja se zaljubljuje i tragično završava kao žrtva svojih osjećaja (Berkov, Mokienko, Šuležkova, 2005: 134). Stereotipna predodžba o Amsterdamu kao svojevrsnom centru europske prostitucije, poznatom po specijaliziranom dijelu grada u kojem je ista legalizirana, prisutna je u pozadini frazema *дама из Амстердама* koji ima posebno šaljiv prizvuk jer je utemeljen na rimi dviju imeničkih komponenti frazema. Ironičnoj obojenosti frazema doprinosi i leksem *дама* kojim se u ruskom jeziku ženi pripisuje određena profinjnost i ugladenost koju je teško spojiti s ponašanjem prostitutke. Hrvatski frazem *eskort-dama* i ruski *эскорт-девушка* i *эскорт-дама* novijeg su datuma, a odnose se na prostitutke koje se smatraju dijelom takozvane eskort-usluge, elitnog oblika prostitucije koji karakterizira veća izbirljivost klijenata i diskrecija pružatelja usluge. Frazemi se mogu smatrati svojevrsnim eufemizmima zbog leksema *eskort* (*эскорт*) u svom sastavu. Ovi anglicizmi ukazuju na to da je primarni zadatak žene zaposlenice eskort-agencije da bude pratnja korisniku usluge, a pritom njene usluge ne moraju nužno biti seksualne prirode. Prisutnost leksema *dama* (*дама*) i u ovom slučaju često u upotrebi daje frazemima ironičan prizvuk.

Supstantivni frazem *мужик в юбке* utemeljen je na tradicionalnoj podjeli rodних uloga i stereotipnoj predodžbi o tome da postoje određeni poslovi za koje je uobičajeno da ih obavljaju muškarci. Osim svijesti o tipično „muškim“ i tipično „ženskim“ profesijama, dio tradicionalne podjele rodних uloga uključuje i shvaćanje o tome da je žena tradicionalno više orijentirana na dom i obitelj, a suprug je skrbnik koji je osigurava u materijalnom smislu te stoga donosi važne odluke o obiteljskom životu. Ovim frazedom u ruskom se jeziku imenuje žena koja obavlja tipično „muške“ poslove i preuzima na

sebe obaveze koje se stereotipno pripisuju muškarcu. Šaljiva slika muškarca u suknji u pozadini ovog frazema oslanja se na predodžbu o suknji kao isključivo ženskom odjevnom predmetu, te na taj način s ironijom poistovjećuje dva biološka spola. Ovisno o stavu govornika frazem u upotrebi može imati pozitivnu ili negativnu konotaciju.

Dok su u korpusu rodno obilježenih frazema koji se odnose na ženu kao referenta u obama analiziranim jezicima pronađeni samo frazemi kojima se opisuje prostitutka ili vrlo općenito žena koja obavlja posao stereotipno shvaćen kao „muški“, korpus rodno obilježenih frazema koji se odnose na zanimanje muškarca mnogo je bogatiji i raznolikiji.

U hrvatskom frazemu *gradski oci* i njegovom ruskom značenjskom ekvivalentu *отцы города* predstavnici gradske vlasti metaforički se poistovjećuju s očevima koji skrbe o građanima brižno i odgovorno kao o vlastitoj djeci. Činjenica da je riječ o frazemima koji se aktivno koriste, a odnose se isključivo na muškarce kao referente, ukazuje na još uvijek vrlo izraženu dominaciju muškaraca u strukturama vlasti hrvatskog i ruskog društva. Pritom pomalo ironičan prizvuk s kojim se frazemi mogu koristiti govori o kritičkom odnosu prema predstavnicima vlasti općenito, propitivanju njihove djelatnosti i efektivnosti neovisno o spolnoj pripadnosti.

Svi frazemi naredne podskupine nastaju pod utjecajem engleskog jezika, a njima se opisuju profesionalni vojnici koji se u ratnim sukobima ne bore zbog ideoloških, nacionalnih ili političkih uvjerenja i interesa, već zbog novca koji za to dobivaju kao plaću. Hrvatski frazem *psi rata* i njegov ruski ekvivalent *пси войны* najučestaliji su u upotrebi. Oni su kalkovi engleske sintagme za koju se smatra da ju je prvi upotrijebio W. Shakespeare u „Juliju Cezaru“, a njena popularnost i raširenost raste nakon izdavanja romana F. Forsytha „The Dogs of War“ 1974. i njegove istoimene ekranizacije iz 1980. godine (Serov, 2005: 644). U ruskome se jeziku koristi i frazem *дукле гуси* koji je najvjerojatnije nastao prema naslovu britanskog filma „The Wild Geese“ iz 1978. u režiji A. McLaglena u kojem se prikazuju doživljaji skupine vojnika plaćenika. Frazem *солдаты удачи* može se smatrati kalkom engleskog frazema *the soldier of fortune* koji se odnosi na vojnika plaćenika.

Za vještog mornara koji ima veliko i bogato iskustvo u pomorstvu u hrvatskom se jeziku koristi frazem <stari> *morski vuk*, a u ruskom se kao njegov značenjski ekvivalent pojavljuje *морской волк*. U obama frazemima pridjevska sastavnica *morski* (*морской*) neposredno upućuje na pomorstvo, a zoonimska sastavnica metaforički poistovjećuje iskusnog mornara s vukom. Riječ je je životinji uz koju se povezuje ambivalentna simbolika. Vuk se najčešće poima kao simbol agresivnosti i okrutnosti, ali uz njega se stereotipno povezuje i predodžba o neovisnosti i slobodoljublju zbog koje se vuk u naiv-

noj slici svijeta smatra životinjom koja često živi sama jer nema potrebu za potporom čopora kako bi preživjela (BFSRJ: 134). U analiziranim frazemima simbolika agresivnosti može se povezati s iznimnom zahtjevnosću pomorske profesije koja često od čovjeka iziskuje da bude snažan, izdržljiv i otporan, a predodžba o neovisnosti upućuje na činjenicu da pomorci provode mnogo vremena na moru odvojeni od obitelji i društva. Fakultativna pridjevska sastavnica *stari* u hrvatskom frazemu dodatno upućuje na bogato iskustvo koje nose godine provedene u plovidbi.

Ruski frazem *рыцари плаца и кинжала* najčešće nalazimo u publicističkom diskursu, a odnosi se na agente tajnih službi, špijune i/ili plaćene ubojice. Frazem je nastao prema nazivu žanra komedije 17. stoljeća, zlatnog vijeka španjolske književnosti. Riječ je o komediji intrige u kojoj se kao junaci pojavljuju veseli vitezovi koji su tražili bilo kakav povod kako bi izvucli mač i sukobili se sa svojim protivnicima (Berkov, Mokienko, Šuležkova, 2005: 374).

3. Zaključak

Frazemi analizirani u radu vrlo zorno ilustriraju na koji se način u dvama srodnim slavenskim jezicima na frazeološkoj razini očituje nacionalno-kulturološki uvjetovan pogled na čovjekov rad i obaveze iz rodne perspektive, tj. pod utjecajem rodni stereotipa i ustaljenih predodžbi o rodni ulogama žena i muškaraca.

U promatranom korpusu pogled na rad i sa njim povezane obaveze vidljiv je u frazemima kojima se na općenit način opisuje odnos prema radu i obavezama, frazemima koji se odnose na karakteristike čovjekova rada i frazemima kojima se imenuju zanimanja. U segmentu ruske rodne obilježene frazeologije koji upućuje na odnos čovjeka prema radu i obavezama očituje se predodžba o lakomislenom odnosu prema radu i/ili obavezama svojstvenom ženama, dok se u istom segmentu hrvatske rodno obilježene frazeologije ističe gotovanstvo kao način života svojstven muškarcima. U oba jezika na razini rodno obilježene frazeologije nalazimo niz poredbenih frazema koji se odnose na lagodan, raskošan i bezbrižan život žena i muškaraca. Pritom takvi frazemi u upotrebi često imaju ironičan prizvuk budući da ukazuju na svojevrsan povlašten status ljudi koji nisu prisiljeni raditi jer su u mogućnosti da žive lišeni brige o egzistencijalnim problemima. U oba jezika postoje frazemi kojima se ukazuje na nepovoljnu poziciju žena i muškaraca prisiljenih obavljati različite, često beznačajne poslove uz minimalnu naknadu, a u ruskoj rodno obilježenoj frazeologiji očituje se predodžba o tome da su osobito žene često obespravljene i primorane na težak i/ili prisilan rad. U

podskupini frazema kojima se imenuju zanimanja u najvećoj se mjeri očituje predodžba o rodnoj podjeli uloga u svijetu rada prisutna u obama jezicima podjednako. Pritom se podrazumijeva da je žena tradicionalno u većoj mjeri orijentirana na dom, obitelj i privatnu sferu, dok je muškarac okrenut javnoj sferi djelovanja i osiguravanju materijalne egzistencije obitelji. Za razliku od muškarca koji se prikazuje kao predstavnik gradske vlasti, vojnik, pomorac, tajni agent, špijun i/ili plaćeni ubojica, žena je predstavljena samo frazemima koji ju opisuju kao prostitutku ili vrlo općenito ženu koja obavlja tipično „muški“ posao. Mnogobrojnost frazema kojima se opisuje prostitutka moguće je dovesti u vezu s dvjema univerzalnim lingvističkim tendencijama. Prva je tendencija svojstvena upravo frazeologiji, a u skladu s njome se frazeološkim sredstvima jezika mnogo češće izražavaju koncepti koje prati negativna konotacija. Druga je tendencija da se u jeziku općenito za fenomene koji se smatraju moralno i društveno neprihvatljivima zbog njihove stigmatiziranosti učestalo koriste različiti metaforički izrazi, a samim time i frazemi, koje u tom slučaju možemo smatrati eufemizmima.

Analizirani korpus rodno obilježenih frazema hrvatskoga i ruskog jezika bez obzira na rodne razlike potvrđuje da se rad u ruskoj i hrvatskoj kulturi u osnovi visoko ocjenjuje i vrednuje kao djelatnost pomoću koje čovjek osigurava svoju egzistenciju i ostvaruje vlastiti duhovni potencijal, ali se istovremeno negativno ocjenjuje težak, prisilan rad ili rad koji ne ispunjava čovjeka i ne donosi mu adekvatnu materijalnu naknadu.

Literatura:

- Bagautdinova = Багаутдинова, Г. А. 2006. *Фразеологические единицы, отражающие отношение к труду (аксиологический аспект)*. <http://globkazan.narod.ru/2006/b3.htm> (datum posjeta 16.5.2015.)
- BFSRJ = *Большой фразеологический словарь русского языка* (отв. ред. В. Н. Телия). 2006. Москва: «АСТ-ПРЕСС КНИГА».
- Berkov, Mokienko, Šuležkova = Берков, Валерий Павлович, Мокиенко, Валерий Михайлович, Шулежкова, Светлана Григорьевна. 2005. *Большой словарь крылатых слов русского языка*. Москва: Русские словари, Астрель, АСТ.
- Černova = Чернова, Оксана Евгеньевна. 2005. Труд. В: *Антология концептов*. Том 2. Волгоград: «Перемена». 332-351.
- Fink, Željka. 2005. Hrvatski frazem *djevojka (Katica)* za sve i njegovi ekvivalenti u ruskom jeziku. U: *VI Slavističke čtenja u spomen na prof. P. A. Dmitrijeva i prof. G. I. Safronova* (materijali međunarodne naučne konferencije 9–11. septembra 2004. g.). Санкт-Петербург: Филологический факультет. 131-137.
- Fink, Željka, Turk, Marija. 2003. Koncept *lijenosti* u frazeologiji hrvatskoga, ruskog, talijanskog i njemačkog jezika. U: Stolac, Diana, Ivanetić, Nada, Pritchard, Boris (ur.). *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvis*

- tici*. Zagreb – Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Grafrade. 247-258.
- Fink-Arsovski = Финк-Арсовски, Желька. 2011. Хорватский фразеологизм *živjeti kao bik na gmajni* и его эквиваленты в других языках. В: *Литературная и диалектная фразеология: история и развитие*. Великий Новгород: НовГу им. Ярослава Мудрого. 294-298.
- Gajdarova = Гайдарова, Зайнаб Тагировна. 2010. Анализ фразеологических единиц, выражающих отношение человека к труду (на материале лезгинского, русского, английского и немецкого языков). В: *Вестник Адыгейского государственного университета*. Серия 2: *Филология и искусствоведение*. №2. Майкоп: АГУ. 112-115.
- Gonnova = Гоннова, Татьяна Витальевна. 2005. Труд. В: *Антология концептов*. Том 2. Волгоград: «Перемена». 319-332.
- Jusupova = Юсупова, Седа Мусаевна. 2011. *Семантическое поле «труд» во фразеологии (на материале английского, немецкого, русского и чеченского языков)*. Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова.
- Poljakova = Полякова, Е. В. 2008. Ассоциативно-образное представление концепта “труд” в английской и русской фразеологии. В: *Альманах современной науки и образования*. No 2 (9): в 3-х ч. Ч. II. Тамбов: Грамота. 147-149.
- Rebić, Adalbert. 1992. *Biblijske starine*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Серов, Вадим. 2005. *Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений*. Москва: Локид-Пресс.
- Tokarev = Токарев, Григорий Валериевич. 2003. *Концепт как объект лингвокультурологии (на материале репрезентаций концепта «Труд» в русском языке)*. Волгоград: «Перемена».
- Vidović, Radovan. 1984. *Pomorski rječnik*. Split: Logos.
- Wilk = Вильк, Габриела. 2013. *Семантика труда в русско-польском языковом сопоставлении*. Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук. Катовице: Силезский университет.